

Tussen Rijn en Lek 1989 3 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9958>

TUSSEN RIJN EN LEK

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET GEBIED

TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

23e Jaargang

- Nummer 3 -

september 1989

Inhoud van dit OPEN MONUMENTENDAG nummer:

Redactioneel:	9 september open monumentendag	1
J. Smits en O.J. Wttewaall:	'Monument', een vaag begrip?	1
H. Reinders:	Dorpsstraat 1 te Bunnik.	
H. Reinders:	De korenmolen te Werkhoven (II).	
R.J. Butterman:	De Nederhof en Vogelpoel, twee bijzondere monumenten van Wijk bij Duurstede.	
Recensie:	S. van Ginkel-Meester: Bunnik, geschiedenis en architectuur.	
Aankondiging:	tentoonstelling en boekje A.E. van Braam Houckgeest.	

Redactie-commissie: R.J. Butterman, Wijk bij Duurstede;
Y.M. Donkersloot-de Vrij, Odijk; L.M.J. de Keyzer, Houten;
H. Reinders, Bunnik; J.E. Toussaint Raven, Odijk;
O.J. Wttewaall, 't Goy.

Ereleden: A. Graafhuis, Utrecht en G. de Nie, Schalkwijk.

Eindredactie en redactie-adres:

Burgweg 4, 3984 LK Odijk, tel. 03405-62019.

Secretariaat van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek':

R.J. Butterman, Waalsteen 28, 3961 XB Wijk bij Duurstede, tel. 03435-73570.

Lidmaatschap van de vereniging, tevens **abbonement** op dit tijdschrift: f 30,-
per jaar (studenten en scholieren: f 15,-), over te maken op rekeningnummer
32.98.07.498, ten name van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek' bij de
Rabobank te Houten (postrekening van de bank: 214585).

9 september: Open Monumentendag

De Open monumentendag wordt dit jaar gehouden op zaterdag 9 september. In tal van gemeenten, ook in het Kromme Rijngebied zullen dan monumenten voor U open staan. In de plaatselijke pers staan de monumenten aangegeven. Drie redactieleden namen de taak op zich om iets te schrijven over de monumenten in hun gemeente.

'Monument', een vaag begrip?

Bij het horen van het woord monument denken de meeste mensen aan een oude kerk, een kasteel, een molen of een raadhuis met trapgevels. Het zijn deze categorieën van historische gebouwen die men vaak in toeristische folders of tv-programma's als 'Ontdek je plekje' aantreft. Zij worden over het algemeen direct als monument herkend en genieten een grote waardering vanwege hun belevingswaarde en als 'gezicht' van de plaats. Vrijwel al deze gebouwen zijn Rijksmonumenten. Zij worden door het Rijk beschermd op grond van hun grote monumentale waarde die van (inter-)nationale betekenis wordt geacht. Het Rijk beschermt echter veel meer. In totaal staan er een kleine 43.000 panden in het Rijksmonumentenregister ingeschreven. Het gros hiervan, ongeveer 35.000 gebouwen, wordt gevormd door woonhuizen en boerderijen. De kastelen, kerken etc. nemen dus een relatief klein deel voor hun rekening.

Wat is nu eigenlijk een monument? Het woord zelf is afgeleid van het Latijnse 'monere', wat betekent iemand aan iets herinneren of doen denken. In zijn huidige Nederlandse betekenis wordt er onder meer een overblijfsel van vroegere kunst, nijverheid of wetenschap mee aangeduid. De nieuwe Monumentenwet (1988) geeft de volgende omschrijving:

1. Alle voor tenminste vijftig jaren vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waard. 2. terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1. (archeologische terreinen).

In de jurisprudentie over de aanwijzing van te beschermen monumenten worden de wettelijke criteria door de volgende overwegingen aangevuld:

- van (algemeen) belang vanwege de ouderdom, kunsthistorische betekenis, architectonische bijzonderheden, het aantal exemplaren, de ligging of situering en functie of bestemming;
- de waarde van het object of ensemble als onderdeel van een groter economisch en cultureel verband;
- beschermingswaardigheid vanwege de esthetisch-ruimtelijke kwaliteit;
- van belang door de wijze waarop de objecten in hun stedenbouwkundige c.q. landschappelijke samenhang een ruimtelijk historisch beeld geven;
- van belang als exponent van een economische, sociale en/of culturele ontwikkeling;
- beschermingswaardigheid vanwege materiële, technische, typologische of iconografische aspecten.

Ondanks het criterium van vijftig jaren bestond de Rijksmonumentenlijst tot voor kort hoofdzakelijk uit objecten van vóór 1850. Deze historisch gegroeide situatie had geleid tot een verwaarlozing van de zogenaamde jongere bouwkunst en stedenbouw, alsook van de industriële monumenten. Enkele jaren geleden is men dan ook gestart met een inhaalmanoeuvre waarbij alle objecten uit de periode 1850-1940 worden geïventariseerd. Naar verwachting zullen tijdens het Monumenten Inventarisatie Project (in de wandeling kortweg M.I.P. genoemd) 200.000 à 250.000 objecten worden gedocumenteerd. Uit deze inventarisatie zal een selectie worden gemaakt van panden die in aanmerking komen voor plaatsing op de Rijksmonumentenlijst.

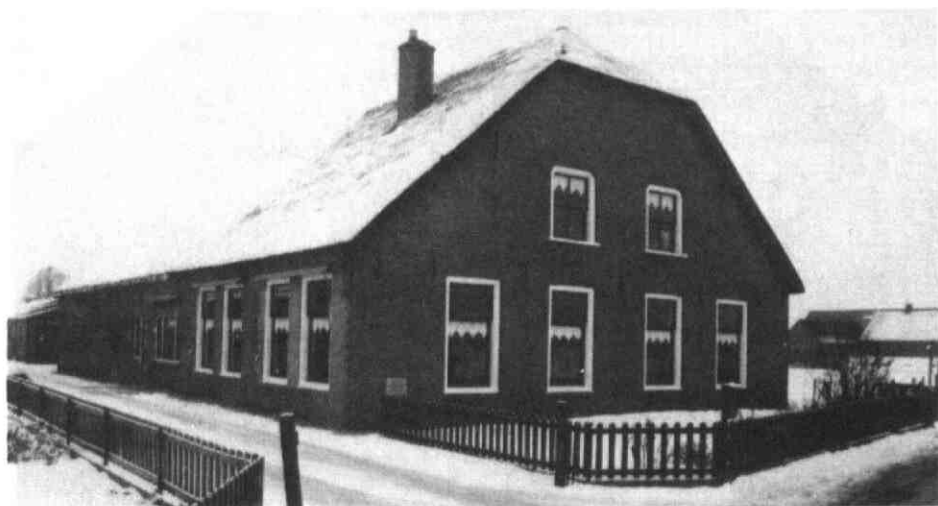
Tot nu toe hebben we het eigenlijk alleen gehad over Rijksmonumenten. Maar ook de lagere overheden, en dan met name de gemeenten, hebben de mogelijkheid om in aanvulling op het Rijksmonumentenbeleid een eigen monumentenlijst op te stellen waarbij ze zich overigens niet aan de in de wet genoemde termijn van vijftig jaren hoeven te houden. Deze mogelijkheid bestond al sinds het van kracht worden van de oude Monumentenwet (1961), maar pas de laatste jaren hebben de gemeenten hiervan meer en meer gebruik gemaakt. Langzaam maar zeker begon het besef door te dringen dat ondanks de inspanningen van het Rijk veel karakteristieks verloren dreigde te gaan. Het Rijk kijkt immers alleen naar die zaken die van (inter-)nationaal belang zijn, zodat vele zaken van een meer regionale of lokale betekenis onbeschermd bleven. Toch is het vaak juist dit soort elementen dat het beeld van een stad, dorp of gebied bepaalt.

Houtense 'gemeentelijke monumenten'. De gemeente Houten is gezegend met enkele grote gezichtsbepalende monumenten. Wie kent niet het kasteel Heemstede, het silhouet van het dorp Houten met zijn twee dominerende kerktorens of de vanuit de verte zichtbare 'kathedraal' van Schalkwijk? Maar ook in Houten bestaat het aantal monumenten (55) grotendeels uit kleinere gebouwen als boerderijen.

De voorgenomen restauratie in 1985 van het oude stationsgebouw en van boerderij De Grote Geer (beide geen Rijksmonument) vormde voor de gemeenteraad van Houten de aanleiding een nader onderzoek te laten verrichten naar eventuele andere behoudenswaardige panden binnen de gemeentegrenzen. Vooruitlopend op het M.I.P. werd in de jaren 1985-86 een inventarisatie gehouden waarbij ook de Rijksmonumenten nog eens kritisch

Boerderij "De Grote Geer" aan de Snoeksloot 62/64, tijdens de verbouwing in 1986 tot sociaal-cultureel centrum.

Twee boerderijen aan de Houtensewetering, boven: nr 33/33a, een in oorsprong uit de 18de eeuw daterende dwarshuisboerderij, helaas in 1986 afgebrand; onder nr. 47: een langhuisboerderij uit 1872.

werden bekeken. Om tot een zo objectief mogelijke selectie uit de gebouwde omgeving te komen, is gebruik gemaakt van een aantal criteria dat betrekking heeft op de (architectuur-)historische waarde en de ligging van het object¹.

Binnen de gemeente Houten heeft de inventarisatie op basis van deze criteria geleid tot een lijst van ongeveer 310 objecten van uiteenlopende aard, exclusief de Rijksmonumenten. Niet alle objecten scoren even hoog. Naarmate een object aan meerdere criteria voldeed, werd het hoger gewaardeerd. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in een onderverdeling in drie categorieën:

1. zeer waardevol.
2. waardevol (beeldbepalend).
3. minder waardevol (beeldondersteunend).

Overigens zijn de objecten niet alleen op zichzelf bekeken, maar ook in hun onderlinge samenhang en in relatie tot hun directe omgeving. Voor bijvoorbeeld een boerderijcomplex betekent dit dat naast het hoofdgebouw ook gekeken is naar bijgebouwen, de erfindeling en -beplanting. Sommige panden maken deel uit van een historisch gegroeid geheel (een zogenaamd ensemble) en ontleen daaraan een zekere meerwaarde. Een goed voorbeeld hiervan levert de strookbebouwing langs de Houtensewetering. Deze groep omvat geen enkel Rijksmonument en slechts één categorie 1. pand. Voor het overige bestaat zij uit elf categorie 2. en acht categorie 3. panden. Ondanks deze relatief lage score van de individuele objecten zal niemand twifelen aan de landschappelijke betekenis en de cultuurhistorische waarde van deze boerderijstrook.

In het onderstaande zullen wij enkele voorbeelden de revue laten passeren van objectie die - vanuit een lokaal gezichtspunt gezien - zeker de kwalificatie 'monument' verdienen.

Als een vanouds agrarische gemeente telt Houten relatief veel boerderijen. Deze categorie is dan ook rijkelijk vertegenwoordigd op zowel de Rijkslijst als de gemeentelijke monumentenlijst. Op de Rijkslijst vinden we onder andere 'De Engel' (Burg. Wallerweg 2, Houten) 'Hoeven 't Rechthuis' (Heemstedseweg 10, Houten), 'Romulus' (Overeind 73, Schalkwijk) en

1. Zie *Tussen Rijn en Lek* 21 (1987), nr. 4, pag. 16 ev.

De 17de eeuwse krukhuisboerderij "Geerestein", Waalseweg 85.

'Geerestein' (Waalseweg 85, Tull en 't Waal). Van minstens evenveel (lokaal) belang zijn de boerderijen 'Grijpenstein' (Lange Uitweg 57, Tull en 't Waal), 't Hooge Land' (Houtensewetering 23, Houten) en 'Den Eng' (Provincialeweg 66a/66b, Schalkwijk)

Grijpenstein wordt al in de veertiende eeuw vermeld als een bisschoppelijk leen. Het was een omgrachte boerderij die niet zonder militaire betekenis was gezien het feit dat zij door de bisschop van Utrecht als open huis werd gebruikt. Historisch gezien is het dus een zeer belangrijke boerderij, maar omdat zij in 1883 werd vervangen door de huidige hofstede, kwam zij niet in aanmerking voor plaatsing op de Rijkslijst. Naast de historische waarde heeft *Grijpenstein* nog een meerwaarde door de aanwezigheid van een bijzonder zomerhuis annex kaasmakerij, een smeedijzeren hek, leilinden en de restanten van de middeleeuwse omgrachting.

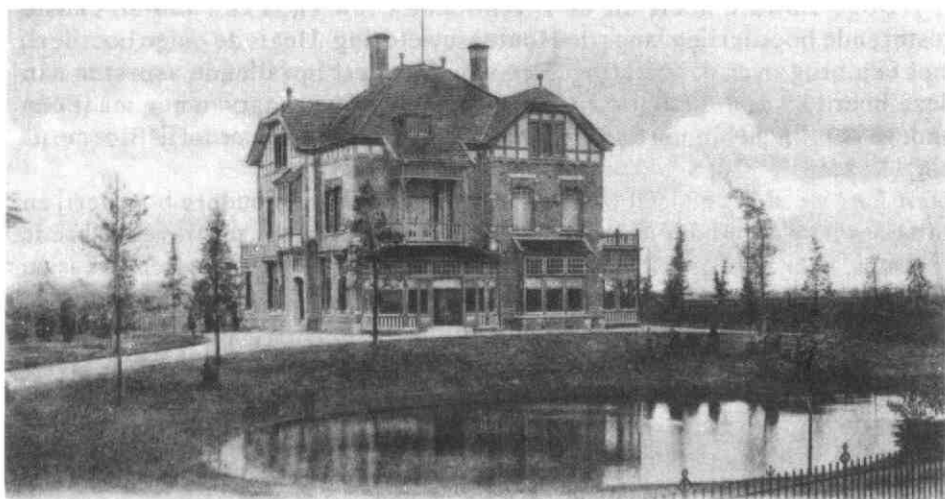
't Hooge Land dateert uit de zeventiende eeuw en is één van de oudste resterende boerderijen langs de Houtensewetering. Het is de enige boerderij met een brug over de wetering. Een van de meest opvallende aspecten aan deze boerderij is de imitatie-baksteen-bepleistering, waarvan nog maar één andere voorbeeld binnen de gemeente bekend is, en wel boerderij 'Bloemestein' (Lekdijk 34/36, Schalkwijk).

Den Eng werd in 1880 gebouwd als opvolgster van een oudere boerderij en valt vooral op door haar monumentale karakter. Met haar zes traveeën brede voorhuis, haar rijke geveldetailering en het imposante smeedijzeren hek is zij een van de interessantste boerderijen langs de Schalkwijksewetering.

Een categorie van jongere monumenten die op de Rijkslijst voor Houten geheel ontbreekt is die van de villa's. Rond de eeuwwisseling liet een aantal

Boerderij "t Hooge Land" aan de Houtenseweg 23.

Villa „Bel Respiro“

Uitgever: M. R. Frons, Utrecht

49.
Houten

Schalkwijk

Villa Nuijens

welgestelde burgers dat zich in Houten had gevestigd, riante woonhuizen bouwen naar het voorbeeld van de stadse vakwerkvilla's in de villaparken aan de rand van de grote steden. In tegenstelling tot de streng symmetrische classicistische herenhuizen waren de nieuwe villa's speelser van opzet: hun bouwvolumes versprongen ten opzichte van elkaar evenals hun daken en in hun decoratie vertoonden zij uiteenlopende stijlinvloeden.

Een mooi voorbeeld van een dergelijke villa is 'Bell Respiro' aan de Herenweg 33/35, dat in 1902 in opdracht van notaris H.A.M. Immink werd ontworpen door architect E.G. Wentink. Rondom dit monumentale pand werd een tuin aangelegd in landschapsstijl, waarvan thans nog slechts het gedeelte direct vóór het pand rest.

Een soortgelijke villa was in 1892 verzezen aan de Provincialeweg 11 in Schalkwijk. Zij werd gebouwd in opdracht van de dorpsarts Nuijens in een stijl die een aantal uiteenlopende invloeden combineert en daarom ook wel 'eclectisch' wordt genoemd. Het pand doet nog steeds dienst als dokterswoning annex praktijkhuis.

rechts:

de voormalige jachtopzienerswoning aan de Hoeksedijk 3.

linkerpagina boven:
Prentbriefkaart van de villa
"Bel Respiro" uit circa 1905.

linkerpagina onder:
Prentbriefkaart van de villa
"Nuyens" uit circa 1910, helaas
is thans een groot gedeelte van
de rijk versierde daklijsten ver-
dwenen.

Minder spectaculair qua architectuur en grootte, maar in historisch perspectief minstens zo interessant is de voormalige jachtopzienswoning aan de Hoeksedijk 3. Deze klein 'villa' met haar traditionalistische uiterlijk werd in 1923 opgetrokken in opdracht van jhr. J.D.H. de Beaufort, wiens familie in dat gebied uitgestrekte landerijen bezat.

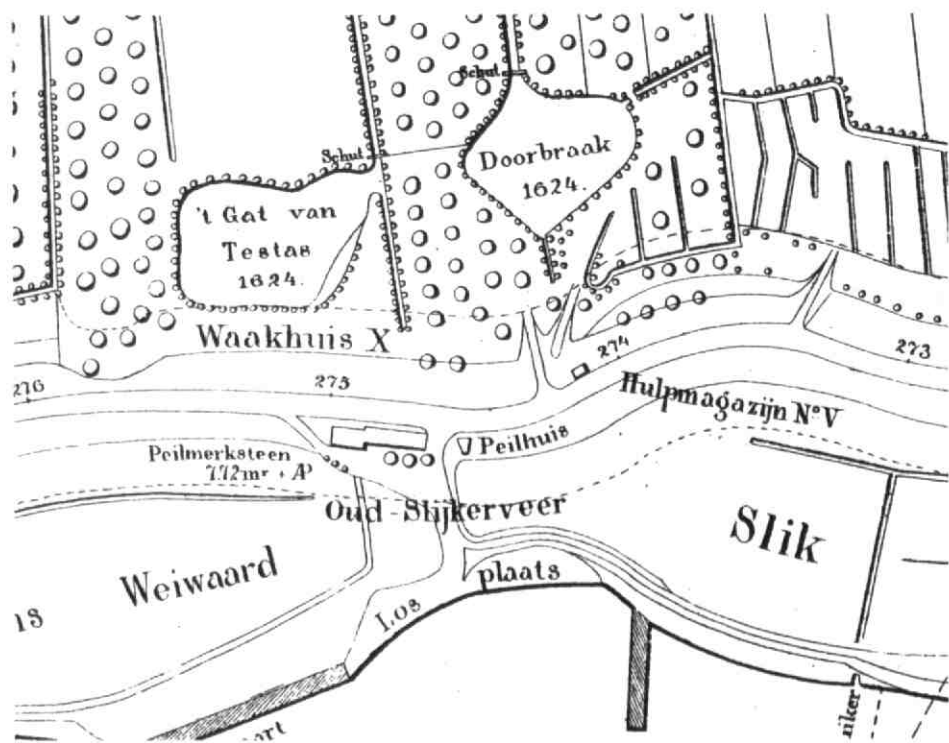
Van een heel andere orde van grootte zijn de verschillende forten en verdedigingswerken die in de loop van de vorige en deze eeuw werden aangelegd in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Door hun omvang, aarden omwallingen, omgrachtingen en beplanting vormen de

De sloop in 1988 van één van de betonnen kazematten in de uiterwaarden van de Lek nabij de Groeneweg.

fortificaties een opvallend en waardevol landschappelijk element. Het complex als geheel is zeker waardevol te noemen vanuit een (militair-)historisch oogpunt. Voor zover het gaat om forten als 'Honswijk' of 't Hemeltje' zal niemand daaraan twifelen. Wij willen hier echter de aandacht vestigen op enkele minder in het oog vallende elementen als fortwachterswoningen, geschutskoepels, aardwerken en betonnen kazematten. Met name deze laatstgenoemde kleinere elementen worden nog al eens over het hoofd gezien of beschouwd als sta-in-de-weg's, die alleen stand hebben kunnen houden dankzij het feit dat het te veel moeite en tijd zou kosten het op te ruimen. Zij vormen echter onmiskenbaar een integraal onderdeel van het militaire complex en verdienen als zodanig dan ook meer aandacht. Als voorbeeld noemen we het 'Werk aan de Groeneweg', een stelsel van aardwerken en betonnen kazematten, aangelegd in de periode 1914-18 en uitgebreid in 1939-40, dat diende als infanteriestelling ter bescherming van fort 'Honswijk' met zijn inundatiesluis. Tijdens de recente dijkverzwaring is aan weerszijden van de Lekdijk een aantal bunkers van deze linie gesloopt.

Bij een monument hoeven we niet altijd aan een gebouw te denken. Ook andere zaken die tot stand gekomen zijn door menselijke activiteiten of ingrijpen kunnen soms als monument beschouwd worden (historisch geografische elementen), bijvoorbeeld verkavelingspatronen van een polder, maar daarnaast valt te denken aan kunstwerken als dijken, kaden, weteringen en wegen. Hun structuur en tracés vertellen - vaak nog meer dan de historische bebouwing - op hun manier over de geschiedenis van een dorp of streek. Zo is het ontstaan van bijvoorbeeld de Schalkwijksewetering, de Houtensewetering en de Waalsewetering onlosmakelijk verbonden met de wordingsgeschiedenis van Schalkwijk. Hetzelfde geldt tot op zekere hoogte voor de Lekdijk. Het Houtense wegenpatroon bestaat voor een niet onaanzienlijk deel uit straten en wegen waarvan het tracé al in de middeleeuwen zijn beslag had gekregen. Het gros heeft uiteraard inmiddels een verhard wegdek gekregen of is zelfs ontdaan van zijn al te bochtige tracé, maar er zijn er nog een paar, zoals de Hoogdijk en het Groenedijkje, die met hun grindverharding nog een beeld geven van de situatie zoals die tot voor vijftig jaar vrij algemeen was. Ook zaken van niet menselijke makelij kunnen monumenten zijn in zoverre als zij iets vertellen over de ontstaansgeschiedenis van een gebied. In Houten zijn

Gedeelte van een kaart van de Lekdijk Bovendams uit 1876, met daarop aangegeven de wielen die ontstaan zijn na een dijkdoorbraak in 1624 onder Tull en 't Waal.

te noemen de Oosterlaak en de Engslot als restanten van de prehistorische loop van de rivier de Rijn, en de Hoon als natuurlijk stroompje, gelegen in het laagste deel van de polder Vuilcoop. Ook een element als het wiel dat overbleef na een dijkdoorbraak van 1624 onder Tull en 't Waal heeft een zekere historische betekenis als herinnering aan de talloze dijkdoorbraken waarmee de vroegere inwoners van de gemeente te kampen hadden.

Utrecht, Jan Smits (architectuurhistoricus)
en 't Goy, Otto Wtewaall (historicus).

Dorpsstraat 1 te Bunnik

1674 is het jaartal dat het gebouw Dorpsstraat 1 te Bunnik, waar thans gemeentewerken is gehuisvest, draagt en dat wijst natuurlijk op een verwoesting door de Fransen in 1672 en herbouw. Omdat dit nummer alleen gaat over nu nog staande monumenten, gaan we niet in op het huis dat in 1672 verwoest is.

Bouw. Het waren roerige jaren zo rond 1672. De Fransen wilden onze republiek veroveren en sloegen op weg van Arnhem naar Holland het beleg rond Utrecht. Het beleg duurde niet lang. Utrecht had nagelaten de vestingwerken in goede staat te houden en toen de Fransen er werkelijk aankwamen en men dus eindelijk geld beschikbaar stelde, was het te laat. Utrecht zette de poorten na enkele dagen maar op genade of ongenade open, maar toen was de ramp voor het Kromme Rijngebied al geschied. De streek was door de soldaten geplunderd en in brand gestoken. Slechts een enkele afgelegen boerderij overleefde de soldateska.

In deze jaren was Dirk van Hardenbergh schout van Bunnik. Veel weten we van hem niet omdat er in deze jaren wat hiaten in de archieven zitten, vooral doordat Bunnik in 1672 en 1673 bij gebrek aan bewoonbare huizen eigenlijk niet meer bestond en dus niet interessant was voor de belastingen. Dirk had al enige kinderen voor hij naar Bunnik kwam en in 1666 had hij een kind in de hervormde kerk laten dopen. Zijn vrouw, Josina van Heessijn (of Heeswijk?) was bij die geboorte of kort daarna overleden. Dirk was blijkbaar goed uit de Franse bezetting gekomen want hij werd van 1675 tot zijn dood in 1682 in het Bunnikse familiegeld voor ca. f 3,- aangeslagen¹ en kon vlak voor zijn dood een dure grafkelder kopen in het koor in de hervormde kerk. Daar werden de heren van Amelisweerd, Rijnauwen en de Niënhoff begraven naast de rijkste boeren. Hij was een vooraanstaand man in de gemeenschap, hetgeen blijkt uit zijn benoeming tot schepen in 1680². Ook in de hervormde kerk had hij het een en ander te vertellen zodat hij de erfpacht van het hofje achter de kerk kon bemachtigen, waar nu de Witte Huisjes staan. Dat kon hij met winst

-
1. Gemeentearchief Bunnik (GB) Nr. 35.
 2. Dit archiefgegeven is wat onbegrijpelijk, want kon een schout eigenlijk wel schepen worden?

doorverpachten.

Het is niet duidelijk of Dirk in 1672 al eigenaar was van het huis bij de Brug (Dorpsstraat 1) of dat hij de ruïne in 1673 voor een leuk prijsje kon kopen. Dat laatste lijkt me wel het meest waarschijnlijk, want er waren nogal wat (rijke) huiseigenaren tot de bedelstaf gebracht en diverse trotse bezittingen kwamen plotseling in de verkoop. Wie z'n geld toevallig niet in onroerend goed had belegd kon toen goede zaken doen. De een z'n dood is de ander z'n brood. Na het vertrek van de Fransen in 1673 was ook Dirk blijkbaar aan een nieuwe start toe. Op 25-1-1674 hertrouwde hij met Maria Servaas en herbouwde voor haar dit huis op het mooiste punt van Bunnik, bij de brug over de Kromme Rijn. In dit huis worden vier kinderen geboren, waarvan er nog twee in leven zijn als de erven het huis in 1697 verkopen³. Er blijken dan ook kinderen uit het eerste huwelijk te zijn. De erfenis was al jaren onverdeeld, want Dirk was al enkele weken na de aankoop in zijn grafkelder bijgezet (1682). Het huis dat de erven verkopen was veel kleiner dan het huidige. Het was gebouwd rond de oude kaaskelder, waarvan de kloostermoppen op een hoge ouderdom wijzen, en besloeg vooral het dwarsstaande voorhuis. Of er in 1674 direct een achterhuis achter is gezet en hoe groot dit was, is duister. Het huis had ook slechts één woonlaag want de huidige halve bovenverdieping stamt uit deze eeuw. Aan de Kromme Rijnzijde was een opkamer boven de kelder. De ligging van die kelder aan de koude noordkant wijst op een functie als kaaskelder en daarmee op een boerderij. Aan de kant van de hervormde kerk zal wel een woonkamer met bedsteden zijn geweest met daarachter een keuken. In de loop van de tijd is de keuken steeds verder het achterhuis in geduwd omdat de klanten in kleine kamertjes in het voorhuis wilden overnachten.

Maar we gaan wat te snel, want we zijn pas in 1674. Of het huis in de eerste twintig jaar na 1674 behalve woonhuis ook een andere functie had, is onbekend. Gebruikte schout van Hardenbergh zijn opkamer als rechthuis? Kon men er een vertering kopen? Of was hij gewoon een rijke boer die het schoutambt 'erbij' deed?

Café. De eerste aanwijzingen voor een café krijgen we kort voor 1700. In 1697 verkopen de vijf kinderen Hardenbergh het huis met erf en grond gelegen

3. Rijksarchief Utrecht (RAU), Rechterlijke Archieven (RA) 1347-3f. 260 (oude nummering).

BUNNIK, — Café van der Horst.

Café van der Horst, begin deze eeuw. Let op het (smeedijzeren?) bovenlicht boven de deur. (Collectie Arie van der Gaag)

aan de Bunnikse brug. Over een café wordt niet gesproken. Als belenders (buren) worden de Kromme Rijn in het noorden genoemd, kerk en pastorie in het zuiden en Dirk Jelissen⁴ in het oosten. Later zou het huis met de grond in het oosten worden samengevoegd, maar in 1697 kocht Willem van Dijk, brouwer⁵, te Jutphaas alleen het huis⁶. Uit deze tijd weten we ook de namen van de gebruikers. Jan Cree (Kree) woonde er blijkens de belastingcohiere van 1688 tot 1696. In 1692 procedeert hij tegen Jacobus Versteegh die zijn rekening voor verteerde gelagen en geleverde schoenen van 15 gulden, 6

4. Hiermee werd Dirk Jelissen Stulting(h) bedoeld.

5. In het onduidelijke handschrift zou men ook "bouwman" kunnen lezen.

6. RAU, RA 1347-3 f. 260-261 (oude nummering).

stuivers en 8 penningen niet wilde voldoen⁷. Het eerwaarde college van schout en schepenen besteedde er een halve vergadering aan, maar noteerde niet hoe het afliep. Of Jan Cree schoenmaker was, is onduidelijk, maar uit de verteerde gelagen maak ik op dat er toen wel degelijk een kroeg in het huis gevestigd was. De eerste bewoner die uitdrukkelijk een horecaberoep opgaf, was Cornelis Galesloot(h) die van 1696 tot zijn dood in 1699 als beroep "herbergier" opgaf. In zijn huis hangt in 1698 een bus voor de armen⁸ (ook in 1721 nog genoemd) en dit duidt op een kroeg. Het was goed gebruik dat iemand die een rondje gaf ook de armen met enkele penningen bedacht en wie in de kroeg een overeenkomst sloot of voor het gerecht een rechtshandeling verrichtte (het verschil was lang niet altijd aan te geven), had ook de morele plicht om de armen hiervan mee te laten genieten. Jan Cree werd door het gerecht benoemd tot schutmeester. Dat hield in dat hij de opdracht kreeg om koeien, varkens en schapen die zich wederrechtelijk op het land van een ander zouden bevinden, mee te nemen en in de gevangenis op te sluiten. Het verschil tussen mens en dier lag toen nog niet zo scherp als nu. Het was nog niet zo lang geleden dat in Leiden een hond die een kind had gebeten in het openbaar werd opgehangen als voorbeeld voor de andere honden! Schutmeester was geen baan die door welgestelden werd geambieerd en ook uit de belastingen krijgen we niet de indruk dat het met Jan Cree nu zo florissant ging. In 1708 hertrouwt zijn weduwe, Hendrina Goyertsz van Doorn met Gijsbert Jansz van Rossum, ook geen hoogvlieger, want hij ondertekent bij de accijsbetaling aan het gerecht met een rondje waar hij een kruisje doorheen zet. In 1718 wordt Hendrina voor de tweede keer weduwe, hetgeen haar niet belet om de kroeg tot 1726 alleen voort te zetten. In 1726 komt ze achter de tapkast vandaan als het gerecht in haar opkamer zitting houdt omdat ze nu zelf een akte laat maken. Ze noemt haar naam: Hendrina Goyertsz, herbergierster in het gerechtshuis (!) en verklaart dat ze niet meer in staat is om haar huishouden te "gouverneren" daar ze er te zwak voor is. Haar neef Jan Ruys mag alle spullen hebben en de zaak voortzetten als hij haar de rest van haar leven wil onderhouden. Vanaf dat moment is Jan Ruys(ch) er herbergier en hij zal het lang blijven: tot 1736⁹. De eerste twee jaar moet hij zijn tante onderhouden. Jan Ruys(ch) is geen opvallende dorpsfiguur. We komen hem bijna nergens

7. GB nr. 1, p. 399-400.

8. GB Nr. 1, p. 428.

9. GB Nr. 37.

tegen. Hij koopt geen grond, betaalt weinig belasting en betaalt op tijd zijn huur. Er wordt dus weinig papier voor hem verbruikt.

Ondertussen was het huis enkele malen van eigenaar veranderd. Van Dijk uit Jutphaas was overleden en zijn dochter Hillegunda, ook wonende in Jutphaas, had haar eigendom niet laten registreren bij het gerecht. Dat was ook niet verplicht bij erfopvolging van ouder op kind, maar helaas weten we daardoor niet wanneer vader van Dijk is overleden. Hillegunda van Dijk sterft ongehuwd en kinderloos in 1723. Dan moet er wel een akte gemaakt worden, want bij vererving in zijlijn moest successierecht betaald worden en daarvoor werd het huis getaxeerd. De waarde werd gesteld op 400 gulden en dat was niet erg veel¹⁰. De eigendom gaat over op Elizabeth van Dijk, weduwe van Cornelis de Ruyter, bouwster (= boerin) te Jutphaas. Als zij in 1729 kinderloos sterft moet er weer getaxeerd worden voor de neefjes Adrianus en Hendrik van Dijk en de waarde blijkt dan plotseling een stuk hoger: 600 gulden¹¹. Heeft Elizabeth haar nieuwe eigendom onder handen genomen, was de waarde plotseling zo gestegen of heeft het gerecht plotseling anders getaxeerd?

Er was ondertussen een nieuwe huurder in de kroeg gekomen die nieuw elan meebracht. Het was Huybert van der Lee, voor Bunnik een onbekende, maar voor Adrianus en Hendrik niet. Hij was gehuwd met Aletta van Wiersdijk uit een bekende Jutphase familie. In 1736/7 had hij de huur van Jan Ruys(ch) overgenomen en het bedrijf bloeide direct op. Er komt blijkbaar geld in de zaak en dat is te merken ook. De belastingaanslag van Huybert van der Lee is op alle fronten stukken hoger dan die van Jan Ruys(ch), een teken van hogere welvaart. Al twee jaar na zijn komst kan hij de herberg kopen¹² en breidt zijn bezittingen snel uit. Hij koopt in twee afzonderlijke transacties de boomgaard van 5,5 morgen ernaast¹³, moet ieder jaar meer belasting betalen en houdt er in 1750, het laatste jaar van zijn leven, zelfs een paard van plezier op na¹⁴. De belasting hierop was hoger dan die op boeren-werkpaarden. Als beroep gaf hij op: bouwman (= boer), tapper en herbergier. Bouwman gaf in een boerendorp het meeste aanzien, dat stond dus voorop. Hij had een aantal dochters, die allen met rijke zonen van grote boeren uit het dorp trouwden en

10. RAU, RA 1347-4 f, 163.

11. RAU, RA 1347-4 f, 163.

12. RAU, RA 1347-5 f. 31.

13. RAU, RA 1347-5 f. 36 en 47.

14. GB nr. 47.

Na de twintiger jaren. Let op de schoorsteen rechts en de bovenlichten boven deur en ramen, die zijn vervangen door glas-in-lood.

(Collectie Arie van der Gaag)

een zoon Cornelis, (1748-1827), maar die was doof geboren en doof in die tijd betekende automatisch ook doofstom, hetgeen in het dorp gelijk stond met gek. Cornelis werd dan ook als een gek behandeld en hoewel niets erop wijst dat hij dit ook werkelijk was, kreeg hij een voogd en werd door iedereen zelig gevonden.

In 1752 trouwt Huyberts weduwe met de veel jongere Zeistenaar Cornelis Dirkse van Broekhuizen (1728-1804), bouwman, tapper en ...bakker! Deze houdt er een grote staat op na en is ook gewoon rijk. Op een goed moment betaalt hij zelfs meer belasting dan kasteelheer Pesters van Cattenbroek. Zijn zakelijke succes werd gesteund door zijn rekkelijkheid op politiek terrein. Jarenlang, van 1773 tot 1795 was hij min of meer uit naam van de Prins van Oranje schepen van Bunnik, maar toen de Fransen binnenvielen weerhield dit

Recente opname. De schoorsteen is weer verdwenen en het glas-in-lood is vervangen door vensterglas. De rechter leilinde is overleden, de linker lijkt terminaal.

hem er niet van om op het eerste verzoek de akte van afkeer van het stadhouderslijk bestuur te ondertekenen. Prompt wordt hij door de Fransgezinde overheid op het groene kussen gezet en had hij tijd van leven gehad, dan was hij na 1813 ongetwijfeld een fervent aanhanger van Koning Willem I geworden. Hij werd er zelfs steeds beter van. Zijn vermogen wordt belegd in bouwland, maar als zich de mogelijkheid voordoet probeert hij alle baantjes te krijgen die zijn richting uitkomen en handelt er vrolijk op los in koeien, paarden en wagens. Bij zijn testament mag zijn zoon Huybert de herberg met de 5,5 morgen boomgaard uit de boedel nemen voor f 8.000,-¹⁵. Huybert doet dit en verhuist van het gerecht Cattenbroek naar Bunnik, maar er rust voor hem geen zegen op. Al het volgende jaar sterft hij zodat er een nieuwe

15. RAU, RA 1347-6, 1808 (Oude nummering).

Cornelis Broekhuizen (1779-1844) in de herberg komt. Hij is van de drie Cornelissen de meest bekende omdat er naar hem een straat in Bunnik is genoemd: de Laan van Broekhuizen. Ook hij heeft zakelijk succes. De herberg loopt goed, mede omdat Willem Nicolaas Pesters van Cattenbroek, heer van de Niënhoff, er regelmatig gasten onderbrengt. Hij belegt zijn winst in grond en kiest hiervoor toevallig het land waar de spoorwegen in 1840 hun oog op laten vallen. Nadat hij goed is uitgekocht gaat hij rentenieren. Ondertussen had hij voor kroegbaas een prima carrière achter de rug. In 1808 trouwde hij Johanna ('Hansje'), de dochter van de Utrechtse stalhouder Michiel de Groot, een goede partij. Vele jaren is hij raadslid en zelfs loco-burgemeester. De vergaderingen van de Raad vinden in zijn opkamer plaats en hij is de ambtenaar van de Burgerlijke stand. De registers liggen er onder de tapkast en wie een geboorte of overlijden wil aangeven, komt er niet onder uit om met de hele zaal eerst te klinken op de vreugde of de droefenis. De aangifte wordt rijkelijk besprenkeld en zoals aan de vaak bibberige handtekeningen te zien valt had menigeen daarna moeite om de pen recht te houden.

'Hansje' wordt niet erg oud en ze is nog maar nauwelijks begraven of Cornelis krijgt kennis aan Geertruy, de dochter van de grootste boer ter plekke: Huig van Bentum, boer op het prachtige goed Gauwdievenboom. Hij is 45, zij 27 en er gaan koud acht maanden voorbij of het is bruiloft. Zowel dit tweede als het eerste huwelijk wordt gezegend met zes kinderen en ook al kan Cornelis ze allemaal goed onderbrengen in de rijke boerenstand, de spoeling wordt voor de erfgenamen wel erg dun. Geertruy Broekhuizen-van Bentum overleeft haar man 21 jaar en ze kan in de herberg blijven omdat de boedel niet verdeeld wordt. Twee zoons blijven bij haar wonen en de oudste ervan, Huibertus (1811-1880) wordt in 1866 herbergier. Hij was al bouwman en gemeenteontvanger, een welgesteld en gezien man in het dorp die de gemeentefinanciën van Bunnik gedurende een groot deel van de vorige eeuw beheerde. Hij was echter ongehuwd en droeg het huis kort voor zijn dood over aan zijn inwonende broer Cornelis (1835-1886) die maar liefst 24 jaar jonger was. Huibert was de oudste zoon van het eerste huwelijk, Cornelis III van Broekhuizen de jongste uit het tweede. Hij wordt niet erg oud en is ook geen opvallende figuur. Na zijn dood hertrouwt zijn weduwe in 1889 met H.W.J. van de Horst die het logement en omgeving enige malen ingrijpend verbouwt. In 1890 zet hij er een grote schuur naast en in 1907 komt er een bakhuis bij, waarin na de oprichting van de fruitveiling Bunnik enige jaren geveild is. In 1911 wordt het woonhuis verhoogd met een halve verdieping. Er gaat een merkwaardig verhaal in het dorp dat het eigenlijk een hele verdieping had

moeten worden, maar dat halverwege de kosten zo hoog opliepen dat het bij een halve verdieping bleef. Hoe het ook zij, het spantwerk binnenin ziet er heel merkwaardig uit en met die halve verdieping is het best een mooi huis gebleven. Ook het achterhuis werd vergroot en een deel van het achterhuis werd bij de herberg getrokken.

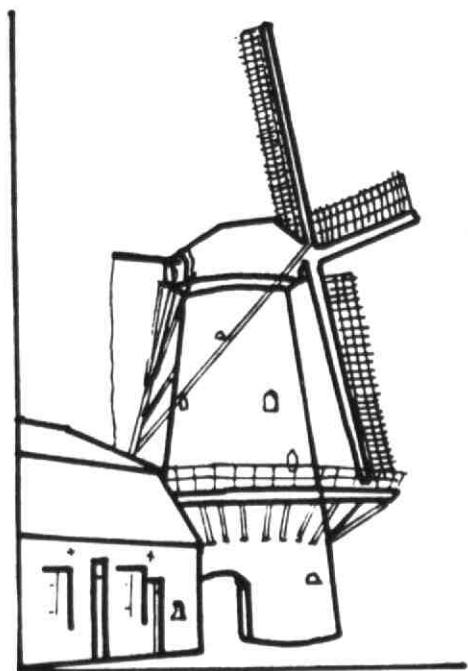
Geen café meer. Tien jaar later ging H.W.J. v.d. Horst stil leven en liet daarom een mooi huis naast de boerderij bouwen (Dorpsstraat 3). Zijn zoon W.P.A. v.d. Horst nam wel de boerderij over, maar sloot de herberg. In 1955 kwam A. de Wit op de boerderij, maar door de woningbouw werd al snel het bouwland volgebouwd. De heer de Wit verkocht in 1978 de boerderij aan de gemeente Bunnik en ging er zelf in een fraaie villa achter wonen. In het kleine weilandje dat hij nog over heeft laat hij nog enkele schapen grazen en bomen groeien, het laatste stukje landelijkheid in de kom van Bunnik. Dat dit nooit volgebouwd moge worden!

De gemeente Bunnik heeft een kapitaal gestoken in de restauratie van de boerderij (1978-1980) en bracht hier de dienst gemeentewerken in onder samen met de Sportstichting. De hooizolder werd ingericht als raads/trouwzaal en vormt sindsdien een aanhoudende bron van ergernis. Gebrek aan licht, lucht en ruimte maakt de zaal ongeschikt voor de taak die ze bij gebrek aan beter moet vervullen. Rolstoelers kunnen er niet komen en dat past niet in deze tijd. Aanpassing van de zaal is bijna net zo duur als nieuwbouw en daarom zijn er nu plannen in studie voor de uitbreiding van het gemeentekantoor met een vleugel waarin ook een raads/trouwzaal is ondergebracht. Dit mag echter niet leiden tot het afstoten van de boerderij die een parel is in de oude kom van dit fraaie dorp in het Kromme Rijngebied.

Bunnik,
Henk Reinders, (historicus.)

Op 9 september kunt U de boerderij van 10-16 uur bekijken. Verder staan in Bunnik het fort Rijnauwen, de Oude Dorpskerk en De Witte Huisjes open met als centrale post: Het Wapen van Bunnik.

De Korenmolen te Werkhoven

*Vignet van de Stichting
Korenmolen Werkhoven.*

Werkhovense molen daar niet oud genoeg voor is (101 jaar). Er is echter wel een potje voor de opleiding van jonge werklozen tot bijvoorbeeld timmerman en het is goed mogelijk dat de provincie in september besluit om voor dit doel twee ton beschikbaar te stellen, gekoppeld aan de Werkhovense molen of dat er nog geld in een ander potje blijkt te zitten.

Reeds eerder¹ is een artikel gewijd aan de Werkhovense molen. De hoop werd toen uitgesproken dat het tot restauratie zou komen. Inmiddels begint er enige lijn te komen in de plannen tot restauratie. Er is ongeveer zes ton nodig en daarvan is al een flink deel binnen.

De eerste twee ton komen uit de gemeentekas van Bunnik. Door een meevaller heeft de gemeente twee ton vrij te besteden en de raad was het er over eens dat dit bedrag niet versnipperd dient te worden, maar in één project moet worden gestoken. Dat project is de Werkhovense molen. Voorwaarde is echter wel dat er voor de andere vier ton dekking is. Ton drie en vier zouden van de provincie moeten komen. In de statenvergadering van juni is duidelijk geworden dat deze gelden niet kunnen komen uit de pot monumentenzorg met het argument dat de

1. *Tussen Rijn en Lek* 20 (1986) nr. 2, p. 21 ev.

Ton vijf en zes moeten uit de burgerij komen. Een Werkhovense zakenman heeft zich bereid verklaard om bij iedere gulden die in Werkhoven wordt opgebracht zelf ook een gulden te doen, tot een maximum van een ton! Burgerij en bedrijfsleven hoeven samen dus nog maar één ton op te brengen en dat zit er wel in.

De stichting Korenmolen Werkhoven wil daartoe binnenkort akties gaan ondernemen. Nu al is er molenwijn te koop.

Het banknummer van de stichting Korenmolen Werkhoven is 31.13.19.386 bij de Rabobank te Bunnik. Het gironummer van de bank is 245485.

Bunnik,
Henk Reinders, historicus.

De Nederhof en Vogelpoel

Twee bijzondere monumenten van Wijk bij Duurstede.

De Nederhof. Na het verdwijnen van Dorestad kwamen de vroegere domeinen van de Frankische koningen in Wijk aan het begin van de 11de eeuw in handen van de abdij van Deutz, nadat ze in ieder geval éénmaal van eigenaar waren veranderd. Deze abdij lag aan de Rijn ongeveer tegenover Keulen. De landerijen van de abdij werden geëxploiteerd vanuit een vronnhof, die in de archiefstukken verschillende malen voorkomt, aangeduid met de Latijnse term *curtis*. Deze hof bestond uit een aantal gebouwen: schuren, rosmolen, brouwerij, bakkerij. Daarnaast behoorde tot de vronnhof de woning van de meier, de vertegenwoordiger van de abdij in Wijk die het feitelijke beheer over de goederen voerde.

Het bouwland van de nederzetting Wijk strekte zich vanuit het westen uit tot aan de Keizerstraat, de straat die het tracé van de tegenwoordige Hoogstraat en Volderstraat volgde. Het is logisch, dat aan die straat de vronnhof stond: aan de rand van het bouwland -dat toen de eng werd genoemd- en aan een weg, die zuidwaarts naar de Lek en noordwaarts naar de Kromme Rijn leidde. De gebouwen van de vronnhof waren in deze periode ongetwijfeld van hout; baksteen van voldoende kwaliteit was niet beschikbaar en hardsteen zou een voor dit doel te luxe bouw materiaal zijn geweest. Het is mogelijk, dat de vronnhof toen -rond 1100- al de Nederhof werd genoemd, hoewel we dat niet weten. Als dit zo is geweest, dan moet de naam zijn ontleend aan de tegenstelling die de hof vormde met het vroegere oude centrum van Dorestad, waar bijvoorbeeld de Bovenkerk - Upkirika in het 8ste eeuws taalgebruik - stond.

De termen boven en neder hielden verband met de stroomrichting van de rivieren en omdat de Rijn zich in de omgeving van het tegenwoordige Veerhuis splitste in Kromme Rijn en Lek, lag de (Neder-) hof dus stroomafwaarts ten

opzichte van het oude centrum van het inmiddels verdwenen Dorestad¹.

De Wijkse goederen lagen dus enkele honderden kilometers verwijderd van de abdij van Deutz. Dit was in de middeleeuwen met zijn slechte wegen en andere factoren die reizen een riskante bezigheid maakten, een grote afstand om te overbruggen. De meiers in Wijk kregen hierdoor geleidelijk een steeds grotere onafhankelijkheid. Het is mogelijk dat deze functie in de loop van de 12de eeuw erfelijk werd. Bovendien kan zij in die periode zijn bekleed door leden van een tak van de familie van Zuylen, die zich in de 13de eeuw Van Abcoude was gaan noemen. Dat het ambt van meier nog meer inhield dan alleen het beheer van de goederen van Deutz zou kunnen worden opgemaakt uit het feit, dat de meier in het derde kwart van de 12de eeuw ook markt-rechter wordt genoemd. Er was dus sinds het verdwijnen van Dorestad kennelijk weer sprake van enige handelsactiviteit.

De overdracht van de Wijkse goederen van de abdij van Deutz aan de graaf van Gelre in 1256 heeft waarschijnlijk weinig of niets aan de positie van de meiers veranderd. Rond 1270 hebben zij hun huis bij de Nederhof verruild voor een ander onderkomen: een vierkante verdedigbare woontoren aan de in 1122 afgedamde Kromme Rijn. Dit bouwwerk was het begin van kasteel Duurstede. Verder waren zij ter plaatse kennelijk zo machtig geworden, dat zij ertoe overgingen het dorp Wijk stadsrechten te verlenen, zonder dat de graaf van Gelre er bemoeienis mee had. De Nederhof moet één van de weinige zo niet de enige groep gebouwen zijn geweest, die al op het grondgebied van de later stad stonden voordat men met de verdere opbouw en ommuring begon. De bebouwing moet zich er omheen hebben gegroepeerd. Daarbij kwam er mogelijk een uitgang naar de Markt; de hoofdingang bleef echter aan de Volderstraat.

Toen de heerschappij van stad en kasteel in 1449 door Jacob van Gaasbeek -neef van Willem van Abcoude- werd overgedragen aan de bisschop van Utrecht, werd deze daarmee ook eigenaar van de Nederhof. Het is niet onmogelijk dat de hof in deze tijd heeft gefungeerd als vergaderplaats van het stadsbestuur, dat tot ca. 1500 niet over een eigen stadhuis beschikte. De

-
1. In transportakten van de 15de - 18de eeuw van onroerend goed in Wijk bij Duurstede wordt voor de belendingen ook gewerkt met de aanduidingen boven en beneden. Het lijkt erop, alsof ook hier een verband met de stroomrichting van de rivier bestaat. Dit zou de theorie over de verklaring van de naam Nederhof versterken.

huidige gebouwen moeten van deze tijd dateren; zij moeten dus zijn gebouwd onder het bewind van bisschop Frederik van Baden. Dit geldt ook voor de hardstenen poort aan de Volderstraat. Het gebouw waarin nu een café is ondergebracht, heeft in oorspronkelijke staat in ieder geval één verdieping gehad. Verder is duidelijk geworden dat het gedeelte van dit gebouw dat aan de kant van de Mazijk ligt, toen niet bestond. De hardstenen pilaren lagen toen aan de buitenkant van het gebouw en vormden (een gedeelte (?) van) een galerij. Dit gedeelte wordt nu nog gesierd door een plafond met een vrij uitzonderlijk gratenpatroon. Verder heeft het een overwelfde kelder, die ook van de late middeleeuwen moet dateren.

In 1529 liet Karel V een inventaris opmaken van de goederen, die de bisschoppen - van wie hij een jaar tevoren de wereldlijke macht had overgenomen - in Wijk bezaten. Naast een uitgebreide beschrijving van de goederen in kasteel Duurstede, wordt ook een aantal zaken vermeld, dat in de Nederhof werd aangetroffen. Dit heeft tot de veronderstelling geleid, dat bisschop Philips de Nederhof in zijn ambtsperiode van 1517-1524 gebruikte als een pied à terre in de stad, waar hij onder andere met vrouwelijk gezelschap vertoefde. Verder komt er in de inventaris ook een "kansselaers logijs" voor, wat zou kunnen duiden op administratieve activiteiten in de Nederhof. Ook wordt een vrijstaande toren vermeld, die aan de kant van de Mazijk stond; mogelijk was deze een overblijfsel van de eerste ommuring van de stad, zoals die in 1350 bestond. Tenslotte blijkt nog dat de Nederhof toen aan de kant van de Markt een erker had, die van glasramen was voorzien.

Karel V heeft de Nederhof niet lang in eigendom gehad. Door oorlogen veroorzaakt geldgebrek noopte hem er ca. 1545 toe de hof te verkopen, zoals hij in dezelfde tijd ook het vroegere muntatelier met de Hoenderpoort verkocht. De gebouwen van de Nederhof raakten daarmee niet alleen in particuliere, maar niet al te lang daarna vermoedelijk in verschillende handen. Bekend is, dat het woonhuis - ter plaatse van de vroegere woning van de meier - aan de Markt, dat nu met de naam Nederhof is gesierd, in de 17de eeuw, eigendom is geweest, onder anderen, van Anthonij van Eijndhoven, die de molen op de Leuterpoort liet bouwen. Het huidige Italiaanse restaurant met achterliggende schuren en erf was in die tijd waarschijnlijk eigendom van een jonkheer François Lamere.

De situatie die het kadaster ca. 1830 aangeeft, is waarschijnlijk ook op de 17de en 18de eeuw van toepassing geweest. In dat jaar zijn de gebouwen van de vroegere vronhof namelijk als volgt verdeeld:
kad. B 202 huis en erf, grootte 830 m² (het huidige woonhuis De Nederhof,

het achterliggende erf inclusief het gedeelte dat de toegang tot de Volderstraat vormt, en het gebouw waarin nu het café is gevestigd);

kad. B 199 tuin, grootte 2640 m² (het perceel waar nu onder andere een speel-terrein is en dat verder deel uitmaakt van de Mazijk). Dit was mogelijk in de 15de-18de eeuw een boomgaard;

kad. B 200 schuur, grootte 35 m² (achter het huis aan de Volderstraat, dat ten zuiden van de toegangspoort tot de Nederhof staat).

Al dit onroerend goed was eigendom van mr. J.H. Noordbeek.

Kad. B 204 huis, erf en tuin, grootte 126 m² (het huidige Italiaanse restaurant);

kad. B 203 pakhuis, grootte 440 m² (de huidige kapperszaak met de toegang die onder de poort naar de Markt leidt);

kad. B 204a tuin en bleekveld, grootte 240 m² (de huidige tuin).

Al dit onroerend goed was eigendom van E.W. Tellegen c.s., de latere firmanten van de wijnkoperij Tellegen en Pels. (Hierbij kan nog worden aangetekend, dat de toegangsweg tot de Markt volgens de kadastrale kaart tot het perceel B 203 hoort, zodat de omschrijving daarvan eigenlijk moet luiden: pakhuis en erf).

Duidelijk komt uit deze gegevens naar voren, dat de vroegere vronnhof is verdeeld in een westelijk deel - met toegang vanaf de Volderstraat - en een oostelijk deel met toegang tot de Markt.

De vrijstaande toren aan de kant van de Mazijk wordt nog vermeld in transporten van de 17de eeuw; zijn plaats is echter geheel in de vergetelheid geraakt. De boomgaard ter plaatse van het noordelijk deel van de huidige Mazijk is misschien tot in de 19de eeuw blijven bestaan.

De Nederhof is met dit alles een complex van gebouwen dat van zeer groot belang is voor de nederzettingsgeschiedenis van Wijk bij Duurstede. Hij is gedeeltelijk bepalend geweest voor de plaats en vorm van het stedelijk gebied. Daarnaast vertelt hij veel over de institutionele geschiedenis van de plaats: agrarisch beheer, heren van de stad en mogelijk het stadsbestuur. Ook vertonen de huidige gebouwen aspecten, die ook in vergelijking met bouwwerken in andere plaatsen, uniek zijn.

De Nederhof behoort dus zeker tot de belangrijkste monumenten van Wijk (naast kerk, kasteel en molen). Het is daarom ook te hopen, dat het vervallen deel van dit complex binnenkort de restauratie krijgt die past bij het belang dat de Nederhof binnen het beschermde Wijkse stadsgezicht heeft.

Vogelpoel. "... de ook nu nog omgrachte hofstede met haar toren spreekt tot de verbeelding en werkt sterk intrigerend ...". Dit is de karakterisering die Dekker geeft van boerderij Vogelpoel aan de Wijkersloot. Het intrigerende komt voor Dekker vooral uit het vermoeden dat Vogelpoel in de late middeleeuwen als een soort voorwerk van de vroomhof - de Nederhof dus - heeft gefungeerd. Hij noemt Vogelpoel verreweg de belangrijkste hofstede in het middeleeuwse Wijkerbroek. Zoveel is zeker, dat het een leen van de heren van Abcoude was.

Het is het gebrek aan informatie over de geschiedenis van deze boerderij, dat intrigeert. We weten eenvoudig niet, wat de functie van het gebouw in de middeleeuwen precies was. Het collectieve Wijkse geheugen met zijn informele geschiedschrijving spreekt over een kloosterboerderij, maar er is geen enkele bron die dat bevestigt. Eveneens volgens de overlevering zou de boerderij vanaf de 17de eeuw ononderbroken in het bezit van leden van de familie van Bemmels zijn geweest. Dit is niet onwaarschijnlijk. In de 17de eeuw is er sprake van Van Bemmels aan de Wijkersloot en in 1832 is Vogelpoel inderdaad eigendom van een Van Bemmels.

De boerderij is in de loop van de eeuwen echter wel van vorm veranderd. Op een kaart uit 1667 staat een L-vormig gebouw afgebeeld². Het torentje dateert van de 19de eeuw, terwijl het bedrijfsgebouwtje na een brand in 1903 werd herbouwd. Het oudste deel van Vogelpoel, de overwelfde kelder, dateert mogelijk van de 18de eeuw. Aan de betekenis van het gebouw werd in deze eeuw nog een dimensie toegevoegd: het diende in de oorlog tot onderduikadres voor verscheidene mensen. Een gevelsteen herinnert hieraan.

Er is dus over de vroegste geschiedenis van Vogelpoel aanzienlijk minder bekend dan over die van de Nederhof. Toch is het waarschijnlijk dat deze boerderij een belangrijke functie in Wijk bekleedde, die mogelijk samenhang vertoonde met de Nederhof. Verder is Vogelpoel een gebouw met eigen stijl en schoonheid. Tenslotte heeft de boerderij in het midden van deze eeuw op positieve wijze geschiedenis gemaakt.

-
2. Y.M. Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750. Handgetekende en gedrukte kaarten, aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven*, Groningen, 1981, kaart nr. 357, blw. 11.

Ook dit monument verdient daarom te worden onderhouden op een wijze, die past bij zijn status: een trotse, historische boerderij in het buitengebied.

Wijk bij Duurstede,
R.J. Butterman (gemeentearchivaris).

Gebruikte literatuur:

- C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie*, Zutphen, 1983.
- J. Sterk, *Philips van Bourgondië (1465-1524), bisschop van Utrecht, als protagonist van de renaissance, zijn leven en maece-naat*, Zutphen, 1980.
- *Monumenten Inventarisatie Project Wijk bij Duurstede* Dienst Ruimte en Groen van de provincie Utrecht; verschijnt eind 1989.

Recensie:

S. van Ginkel-Meester: **Bunnik, geschiedenis en architectuur***

De soms taaie arbeid van het beschrijven van monumenten blinkt dikwijls uit in vindingrijkheid als het erom gaat in de eerste twee zinnen zoveel mogelijk gegevens bijeen te brengen. Het werk van Saskia van Ginkel-Meester vormt hierin geen uitzondering. Wat dacht u van: "*Het is een dubbele middenstandswoning met een hoog pannen mansardedak, in 1925 gebouwd voor J.K. Lam sr, schilder en behanger, en J.A. van Zetten, tuinder en tuinman. Het werk uitgevoerd voor ca. f 3.500,- was de eerste opdracht voor J.A. van Leeuwen, aannemer gevestigd aan de Smalleweg*" (Provincialeweg 25-27). Op deze wijze is de schrijfster er in geslaagd een kleine 200 waardevolle historische objecten in de gemeente Bunnik in vlotte, compacte teksten te vatten. Het begrip historisch is ruim

opgevat zodat ook objecten van na 1940 een plaats hebben gekregen (Priorij Gods Werkhof, 1959). In de teksten zijn feitelijke beschrijving en (bouw)geschiedenis door elkaar geweven. Bij langere teksten zijn deze zaken gesplitst (Beverweerd, Nieuw Amelisweerd). Een korte literatuur- en archiefverwijzing, één of meer foto's en een enkele oude prent completeren de weliswaar niet uitputtende, maar wel handzame beschrijvingen. Een systeem van sterretjes geeft de monumentale waarde van het object weer. Reeds beschermde rijksmonumenten worden door middel van de letter 'M' aangeduid.

De uitgave wint in belangrijke mate aan diepgang doordat de beschrijvingen vooraf worden gegaan door een hoofdstuk over de historische ontwikkeling van het grondgebied van de gemeente. Omdat de tekst duidelijk geschreven is als ondersteuning en nadere bepaling van de monumentenbeschrijvingen, ondervindt de lezer geen hinder van het feit dat hier een periode van bijna 3000 jaar, van het ontstaan van het Kromme Rijngebied tot de aanleg van industriegebieden, in ongeveer 30 pagina's is weergegeven. De korte beschrijvingen van de monumenten per categorie, kerken, boerderijen, molens enz., in het volgende hoofdstuk, leveren als het ware de conclusie van de afzonderlijke, op inventarisatie gebaseerde objectbeschrijvingen.

Op verschillende punten kan er enige kritiek op het werk worden geuit. Zo is de redactionele verzorging van de tekst hier en daar slordig te noemen. In het kaartmateriaal wisselt de richting van de noordpijl nog al eens of ontbreekt deze geheel, hetgeen de leesbaarheid niet ten goede komt. Een enkele maal kunnen vraagtekens gezet worden bij de gehanteerde terminologie. De toevoeging vakwerk(villa), bij een huis als Dorpsstraat 3, waaraan buiten het normale houtwerk voor kozijnen en goten, geen enkel stuk hout te bekennen is, werkt misleidend. Het begrip 'krukhuisboerderij', hoe ingeburgerd ook, ware liever niet meer te gebruiken, omdat het in feite geen enkele betekenis heeft.

Dit neemt niet weg dat er een praktisch boek is verschenen met een hoge gebruikswaarde, dat zowel 'in het dagelijks gebruik' als bij verdere studie zijn diensten zal bewijzen.

Een woord van waardering aan het adres van de Provincie Utrecht, als initiatiefneemster, en de gemeente Bunnik, als mede-financier, is dan ook zeker op zijn plaats. Indien het lukt om in deze reeks werkelijk alle gemeenten te beschrijven, kan de Provincie bogen op een unieke uitgave.

Utrecht
M.J. Dolfin (kunsthistorica).

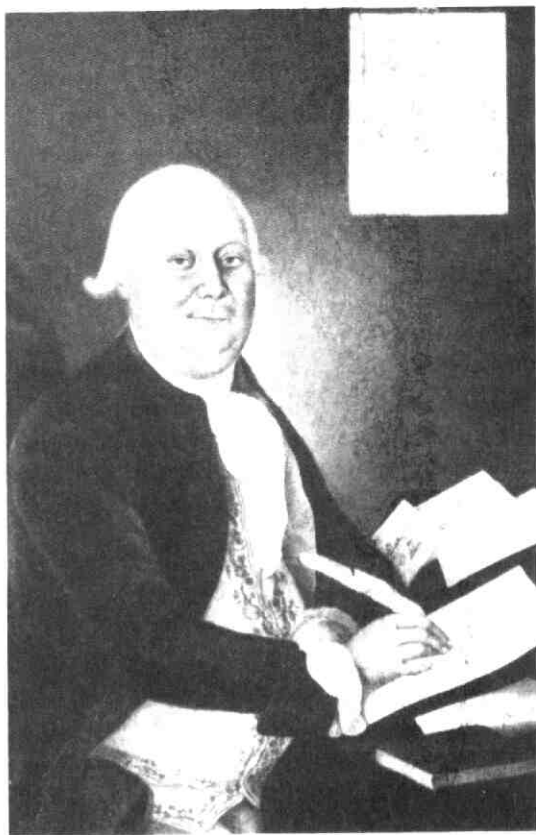
* S. van Ginkel-Meester, Bunnik, geschiedenis en architectuur, Zeist, Kerckebosch B.V., 1989, 286 blz. Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht 3. ISBN 90-6720-051-4 f 24,50.

Aankondiging

Tentoonstelling + boekje: A.E. van Braam Houckgeest

In 1739 werd Werkhoven een zoontje van de schout gedoopt: Andreas Everardus van Braam. Hij zou later met zijn beide broers Willem (Slag op de Doggersbank) en Jacob Pieter (onderwerper van de koning van Riouw) de geschiedenisboekjes halen. Andreas Everardus bleef bekend vanwege zijn verslag over zijn reis als ambassadeur naar de keizer van China (1794/95).

Henk Reinders schreef over de Werkhovense Schout en zijn 3 beroemde zonen een ruim geïllustreerd boekje, voor het eerst te koop op een mini-tentoonstelling in de vitrine van de hal van het Bunnikse gemeentehuis (25-29 september). Deze tentoonstelling, ingericht door Arie van der Gaag en Henk Reinders, bestaat uit enkele stukken porselein, Willem van Braam's medaille van de slag bij de Doggersbank, gravures en enkele archiefstukken.

*A.E. van Braam Houckgeest
(1739-1801)*

- * Henk Reinders: A.E. van Braam Houckgeest, uitgave Henk Reinders, Bunnik, 1989, 24 pag., ISBN 90-72507-03-7, van 22-25 september af te halen in de hal van het Bunnikse gemeentehuis voor f 1,-. Ook te bestellen door overboeking van f 2,95 Postbank 5404619 of Amrobank 49.20.47.294. I.n.v. H. Reinders te Bunnik.